

Ο παραδοσιακός χορός στο χωριό Λουβαράς της επαρχίας Λεμεσού

Κυριάκος Ζίττης

Περίληψη

Σκοπός: Η έρευνα αυτή επιχειρεί να καταγράψει τους τοπικούς χορούς στο χωριό Λουβαράς της επαρχίας Λεμεσού, μέσα από προσωπικές συνεντεύξεις από ανθρώπους της παράδοσης. **Μέθοδος:** Για τον σκοπό αυτό καταγράφηκαν οι εμπειρίες δέκα ατόμων (δύο ανδρών και οκτώ γυναικών). **Διαδικασία:** Η καταγραφή έγινε με δυο ατομικές συνεντεύξεις και μια ομαδική με βίντεο, λήψη φωτογραφιών και ζωντανή παραδοσιακή μουσική. **Αποτελέσματα:** Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι παραδοσιακοί χοροί στο χωριό Λουβαράς από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι τα νεότερα χρόνια, γίνονταν στους γάμους, στα πανηγύρια και στα γλέντια που γίνονταν στα σπίτια. Η πιο συχνή αιτία που δημιουργούσε περιστάσεις για χορό ήταν ο γάμος και το πανηγύρι της Παναγίας της Ιαματικής. Οι χοροί διακρίνονταν σε αντρικούς και γυναικείους. Τα όργανα που χρησιμοποιούσαν για τον χορό ήταν η “κυπριακή ζυγιά”, όπως το βιολί και το λαγούτο.

Λέξεις κλειδιά: Λουβαράς, καταγραφή, παραδοσιακοί χοροί, μουσικά όργανα, έθιμα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο παραδοσιακός χορός σήμερα ίσως να είναι κάπως παρεξηγημένη έννοια στο πώς τον αντιλαμβάνεται ο θεατής αλλά και κατ' επέκταση πώς τον αντιλαμβάνονται οι χοροδιδάσκαλοι και οι ίδιοι οι χορευτές. Τα χορευτικά συγκροτήματα που καθιερώθηκαν στην Κύπρο μετά το 1960 παρουσίαζαν

τους τοπικούς χορούς της Κύπρου, όχι σύμφωνα με την παράδοση, αλλά με ένα ισοπεδωτικό ύφος ως προϊόν χορογραφίας και όχι με το ελεύθερο ύφος, όπως λέμε, του αυτοσχεδιασμού. Ποιος, πού, πότε, πώς και γιατί χόρευαν οι άνθρωποι, είναι ερωτήματα που αιωρούνται και δεν έχουν απαντηθεί, εκτός από τις λίγες και μεμονωμένες προσπάθειες κάποιων αξιόπιστων ερευνητών, που βασανίζουν και εμάς σήμερα και μας φέρνουν προ των ευθυνών μας. Το πρωτογενές αρχαιακό υλικό που υπάρχει σήμερα, δυστυχώς δεν είναι αρκετό και δεν είναι διαθέσιμο για να μελετηθεί και να αξιοποιηθεί από αυτούς που ασχολούνται σοβαρά με τα θέματα της επιτόπιας έρευνας και καταγραφής λαογραφικού υλικού.

Τα τηλεοπτικά κανάλια -μέσα στην άγνοιά τους και αυτά- προβάλλουν τους τοπικούς μας χορούς χωρίς καμία επιστημονική τεκμηρίωση ή έρευνα. Αναφερόμαστε κυρίως στην αποκλειστικότητα και σχεδόν μοναδικότητα στη μακρόχρονη προβολή από την τηλεόραση (Ρ.Ι.Κ.) αυτού του νεότερου τρόπου εκτέλεσης των κυπριακών χορών (Ιακωβίδης, 1988) από χορευτικούς ομίλους ή και χορευτές που δεν έχουν ασχοληθεί σοβαρά με το θέμα της έρευνας του χορού ή τα θέματα της παράδοσης γενικά.

Σήμερα, σε μια ημι-κατεχόμενη Κύπρο από το 1974 και με μια κουλτούρα που βομβαρδίζεται συνεχώς με αρχές και αξίες άσχετες με τα ήθη και έθιμα του κυπριακού ελληνισμού, αξίες βγαλμένες μέσα από «ήρωες» δυτικού τύπου, βρισκόμαστε ίσως στο “παρά” και κάτι για να προλάβουμε φορείς του παραδοσιακού χορού που μέρα με την ημέρα χάνονται. Δυστυχώς ο χρόνος έχει συρρικνώσει και τον αριθμό αλλά και την ποικιλιομορφία των χορών. Τεράστιος παραδοσιακός πλούτος έχει ήδη χαθεί με τον ξεριζωμό χιλιάδων ελληνοκυπρίων από τις πατρογονικές τους εστίες με την τουρκική εισβολή και την κατοχή του 37% των εδαφών της μεγαλονήσου. Περιοχές με πλούσια παράδοση και πολιτιστική κληρονομιά ξεκληρίστηκαν και αφέθηκαν στα χέρια του κατακτητή που σκοπός του ήταν και είναι η αλλοίωση του πολιτισμού των κατεχομένων.

Ο γάμος, κύρια εστία του παραδοσιακού κυπριακού χορού, δεν γίνεται σήμερα με τα παραδοσιακά πρότυπα που δεν ήταν απλή διασκέδαση, αλλά σύνδεση της κάθε τελετουργίας που είχαν άμεση σχέση με την εξέλιξη της ζωής του κάθε ανθρώπου αλλά και της κάθε κοινότητας γενικά. Τα πανηγύρια έχουν χάσει κι αυτά τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα, όπως και τα γλέντια. Ξεγυμνωμένος πλέον ο τοπικός χορός αφήνεται στις ορέξεις του οποι-

ουδήποτε θέλει να λέγεται δάσκαλος του χορού, ερευνητής, χορευτής, και οτιδήποτε άλλο, χωρίς επαρκή κατάρτιση και γνώση σε αυτό το σπουδαίο αγαθό. Με άλλα λόγια, ο παραδοσιακός χορός πλέον τυγχάνει χρήσης και διαχείρισης από όλους εμάς χωρίς την κατάλληλη γνώση και κατάρτιση.

Ο χορός και γενικά το χορευτικό φαινόμενο δεν είναι εύκολο να οριστεί (Λουτζάκη, 2008). Ο τρόπος που λειτουργούμε σήμερα, τόσο οι δάσκαλοι του χορού, όσο και οι μαθητές είναι εντελώς διαφορετικός με αυτόν που έπρεπε να λειτουργούμε. Η μάθηση και η διδασκαλία των τοπικών χορών έπρεπε να πηγάζουν μέσα από ερευνητικές διαδικασίες. Στην Κύπρο υποτιμάμε τους χορούς μας, επειδή ακριβώς τους αγνοούμε. Χωρίς να έχουμε βιώσει τον τοπικό χορό μέσα από τις συνθήκες εκείνες που τον γέννησαν, τον γνωρίζουμε θεωρητικά με ελλιπείς πληροφορίες και αναφορές και χωρίς όλα εκείνα τα ερεθίσματα που θα μας καθιστούσαν πραγματικούς φορείς του λαϊκού πολιτισμού μας στον τοπικό χορό. Η πραγματική γνώση και εξειδίκευση στα θέματα της έρευνας, έρχεται με τη βιωματική και προσωπική συμμετοχή στην επιτόπια έρευνα. Η καταγραφή του παραδοσιακού χορού και του τραγουδιού πρέπει να μελετάται και να καταγράφεται στο φυσικό του περιβάλλον, αφού κάθε προσπάθεια παραγωγής του εκ των υστέρων οδηγεί στη διαμόρφωση μιας προσποιητής αλήθειας, άσχετης προς την παραδοσιακή χορευτική μας πραγματικότητα (Βαρβούνης, 2008), αφού έτσι ο ερευνητής θα βιώσει και θα αντιληφθεί τα πραγματικά συναισθήματα και αντιδράσεις του φορέα που ερευνά. Ο ερευνητής πρέπει να έχει γενικότερη γνώση και μελέτη της περιοχής που ερευνά, γιατί οι εθιμοτυπικές παράμετροι έχουν να παίξουν ρόλο στις λεπτομέρειες που προσδιορίζουν ή καθορίζουν τον παραδοσιακό χορό. Μέσα από τις δικές μας προσωπικές προσπάθειες για έρευνα του κυπριακού παραδοσιακού χορού ευελπιστούμε ότι θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε και να αντιληφθούμε πώς και υπό ποιες περιστάσεις χόρευαν και χορεύουν οι άνθρωποι. Πώς ο παραδοσιακός χορός έρχεται να συναντήσει το παρόν, πώς τον αντιλαμβανόμαστε, και κατ' επέκταση πώς τον μεταφέρουμε στους νεότερους για να επιζήσει και στο μέλλον.

Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταγράψει τους τοπικούς παραδοσιακούς χορούς στο χωριό Λουβαράς, μέσα από προσωπικές συνεντεύξεις από χορευτές - φορείς της παράδοσης, για μια διατύπωση έγκυρων

και αξιόπιστων συμπερασμάτων. Απώτερος σκοπός της εργασίας αυτής είναι η σωστή μεθοδολογία και η συλλογή χρήσιμων στοιχείων που θα αποτελέσουν τη βάση για να επαναφέρουμε νέα δεδομένα στη σωστή διδασκαλία των παραδοσιακών τοπικών μας χορών.

Για τον σκοπό της εργασίας αυτής τίθενται τα παρακάτω γενικά ερευνητικά ερωτήματα:

1. Τι χορούς χόρευαν στο χωριό Λουβαράς και στη γύρω περιοχή άντρες και γυναίκες;
2. Πώς και πού χόρευαν οι άντρες, πώς και πού χόρευαν οι γυναίκες;
3. Υπήρχαν χοροί που χόρευαν μαζί άντρες και γυναίκες και σε ποιες περιστάσεις;
4. Ποιες ήταν οι πιο συχνές αιτίες που δημιουργούσαν ευκαιρίες για χορό;
5. Χόρευαν όλοι μαζί;
6. Ποια ήταν τα όργανα που χρησιμοποιούσαν οι μουσικοί στο χωριό και στη γύρω περιοχή;

Το χωριό Λουβαράς

Το χωριό Λουβαράς¹² είναι κτισμένο στους πρόποδες του δασωμένου βουνού Κακομάλλης. Βρίσκεται σε μέσο υψόμετρο 700 μέτρων βόρεια της Λεμεσού. Ολόκληρη σχεδόν η έκταση του χωριού περιτριγυρίζεται από ψηλούς κωνικούς λόφους, καταπράσινα δέντρα και δροσερές ποταμιές.

Το όνομα του χωριού είναι από τα βυζαντινά χρόνια. Σύμφωνα με την επικρατέστερη παράδοση στο χωριό κατοικούσε ο λογαράς (ταμίας), αυτοκρατορικός αξιωματούχος, ο οποίος φύλαγε το λογάρι που σήμαινε χρήμα.

Ο Λουβαράς έχει 375 μόνιμους κατοίκους. Οι περισσότεροι εργάζονται στη Λεμεσό. Οι μαθητές του Δημοτικού σχολείου φοιτούν στο Περιφερειακό Δημοτικό σχολείο που βρίσκεται στο γειτονικό χωριό, το Καλό Χωριό, οι μεγαλύτεροι μαθητές φοιτούν στα γυμνάσια Αγρού και Λεμεσού. Εδώ και δύο χρόνια στο χωριό έχει δημιουργηθεί και ο «χορευτικός όμιλος Λουβαρά» αποτελούμενος από παιδιά του δημοτικού και γυμνασίου.

¹² Τις πληροφορίες για το χωριό Λουβαράς τις πήρα από τον κοινotάρχη του χωριού κ. Πανίκο Καρκαλή με βάση γραπτό κείμενο και προσωπική επικοινωνία που είχα μαζί του.

Από συγκοινωνιακής απόψεως, ο Λουβαράς συνδέεται στα βορειοδυτικά με το Καλό Χωριό, στα νοτιοδυτικά με το χωριό Φασούλα, το χωριό Αψιού και τον εκδρομικό χώρο του Κακομάλλη.

Στην περιοχή του χωριού καλλιεργούνται αμπέλια, που παράγουν μαύρο σταφύλι και ξυνιστέρι, δύο ποικιλίες σταφυλιών από τις οποίες παρασκευάζεται η ξακουστή για την ποιότητά της κουμανταρία και ζιβανία. Στο χωριό υπάρχει βιοτεχνία παρασκευής ζιβανιάς. Επίσης καλλιεργούνται εσπεριδοειδή, διάφορα φρουτόδεντρα, ελιές, χαρουπιές και λαχανικά.

Ο Λουβαράς έχει πλούσια παράδοση. Στην ανατολική πλευρά του χωριού βρίσκεται η βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Μάμα, κτισμένη το 1455, μοναδική για τις αγιογραφίες της. Απέναντι από την εκκλησία του Αγίου Μάμα βρίσκεται ο παραδοσιακός ληνός του ελιόμυλου που στα παλιά χρόνια χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή του λαδιού. Ο Λουβαράς διατηρεί σε μεγάλο βαθμό την παραδοσιακή λαϊκή αρχιτεκτονική με τα στενά σοκάκια και τα παλιά χτισμένα σπίτια με το τοπικό πέτρωμα. Στο κέντρο του γραφικού παλαιού χωριού είναι η εκκλησία του πολιούχου Αγίου αφιερωμένη στον Ιωάννη τον Πρόδρομο, που χτίστηκε το 1863. Στους πρόποδες του δάσους Κακομάλλη βρίσκεται το ξωκλήσι με την θαυματουργή εικόνα της Παναγίας της Κυράς, το οποίο αναπαλαιώθηκε το 2002 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων.

Οι κυπριακοί χοροί και τα τραγούδια

Ο παραδοσιακός χορός μέσα από το πέρασμα του χρόνου μεταβάλλεται και διαφοροποιείται ως προς τον τρόπο εκτέλεσής του.

Παρόλο ότι πέρασαν τρεις και πλέον δεκαετίες από την καταλυτική έρευνα του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος (1977-1985), οι παράγοντες που αναφέρονται ότι προκάλεσαν αλλαγές στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων της υπαίθρου (λ.χ. περισσότερες εξωτερικές επιδράσεις, μικρότερη επαφή με την κοινότητα, περισσότερες μετακινήσεις ατόμων και πληθυσμών κ.ά.) εξακολουθούν να υφίστανται και σήμερα.

Σύμφωνα με τον Ανωγειανάκη (1988), η πορεία του δημοτικού τραγουδιού και του λαϊκού χορού επηρεάστηκε ιδιαίτερα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο από την μετακίνηση των ανθρώπων από τα χωριά προς τις πόλεις με αποτέλεσμα να μειωθεί ο πληθυσμός της υπαίθρου. Παράλληλα, τα

χωριά επηρεάσθηκαν από τις πολιτιστικές αλλαγές των πόλεων. Η ανάπτυξη της συγκοινωνίας και του τουρισμού ενίσχυσαν τις επιδράσεις. Επίσης το γραμμόφωνο και το ραδιόφωνο έπαιξαν αρνητικό ρόλο στο δημοτικό τραγούδι. Όλα αυτά είχαν ως συνέπεια τις αλλαγές που παρατηρούνται στον τρόπο που χορεύονται οι χοροί και στην οργανική συνοδεία των χορών.

Σύμφωνα με τον Ιακωβίδη (1988), οι κυπριακοί χοροί είναι κυρίως αντικριστοί που τους χορεύουν δυο άτομα, είτε μόνο άντρες, είτε μόνο γυναίκες. Οι άντρες αρχίζουν πάντα με τον *καρτσιλαμά* ή *πρώτο* και συνεχίζουν με τον *δεύτερο*, τον *τρίτο* και τον *τέταρτο*. Σε ζευγάρια χορεύεται επίσης και ο *συρτός*, όπου ο ένας χορεύει και ο άλλος τον κρατάει με το μαντίλι. Υπάρχουν και οι ατομικοί χοροί, όπως ο *ζεϊπέκκικος*, ο *καροτσέρης*, η *μάντρα* και χοροί που χορεύονται με κάποιο αντικείμενο -από το οποίο παίρνουν και το όνομά τους- όπως το *δρεπάνιν*, το *μασαίριν*, η *τατσία* κ.ά. Οι ατομικοί χοροί είναι χοροί δεξιοτεχνίας που χαρακτηρίζονται από το στοιχείο του αυτοσχεδιασμού που κινείται σε αυστηρό πάντα κοινωνικό πλαίσιο και χωρίς υπερβολές.

Οι γυναίκες χορεύουν τον δικό τους *καρτσιλαμά* σε τέσσερις φάσεις, αλλά και τον *συρτό* (που σε μερικά χωριά τον χορεύουν και ομαδικά σε κύκλο), τον *μπάλο*, τον *καλαματιανό* κ.ά.

Η μόνη περίπτωση που χορεύουν άντρας και γυναίκα μαζί είναι ο γαμπρός και η νύφη στον γάμο τους, ο χορός του *αντρώνου* ή χορός της *νύφης* όπως λέγεται.

Στην έρευνα του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος βρίσκει κανείς πολλά τεχνικά στοιχεία για τον τρόπο που χορεύουν άνδρες και γυναίκες στην Κύπρο αλλά και για το ύφος και το ήθος του κυπριακού χορού (Ανωγειανάκης, 1988· Ιακωβίδη 1988).

Τα μουσικά όργανα

Τα βασικά παραδοσιακά μουσικά όργανα στην Κύπρο είναι το *βιολί* (βκιολίν) και το *λαγούτο*. Αυτά χρησιμοποιούνταν σε κάθε κοινωνικό γεγονός, όπως στους γάμους, τα πανηγύρια, τα γλέντια και τις διασκεδάσεις. Το *βιολί* είναι το κύριο μουσικό όργανο και το *λαγούτο* είναι το συνοδευτικό. Παλαιότερα, με το λαγούτο οι μουσικοί έπαιζαν και μελωδίες (Ανωγειανάκης, 1988).

Ο τρόπος που οι μουσικοί μάθαιναν ένα όργανο ήταν απολύτως εμπειρικός: «ο δάσκαλος παίζει κι ο μαθητής ακούει και προσπαθεί να τον ‘κλέψει’, όπως λένε. Ούτε βιβλία, ούτε νότες, ούτε θεωρία. Το μεράκι μόνο του μαθητή να μάθει να παίζει κι αυτός βκιολίν» (Ανωγειανάκης, 1988, σ. 16).

Χωρίς αμφιβολία, η έρευνα του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος (1978-1985) αποτελεί ορόσημο στη μελέτη του κυπριακού παραδοσιακού χορού. Καταγράφηκαν οι χοροί και τα τραγούδια 72 χωριών. Ωστόσο, στην έρευνα αυτή δεν συμπεριλήφθηκε το χωριό Λουβαράς. Επομένως, η παρούσα καταγραφή αποτελεί μελέτη περίπτωσης (case-study), η οποία αφενός μεν θα συμβάλει στη μελέτη των τοπικών χορών και τραγουδιών του χωριού Λουβαράς και αφετέρου θα συμπληρώσει ένα κενό στην έρευνα του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος (1988).

ΜΕΘΟΔΟΣ

Άτομα

Ο αριθμός των ατόμων που συμμετείχαν στην παρούσα καταγραφή ήταν συνολικά δέκα (10), με ηλικίες από 66 μέχρι 84 ετών, δύο άνδρες και οκτώ (8) γυναίκες.¹³ Τα δημογραφικά στοιχεία των πληροφορητών αναφέρονται στην αρχή της κάθε συνέντευξης πιο κάτω.

Εργαλεία-μέσα καταγραφής

Για τον σκοπό της καταγραφής χρησιμοποιήθηκαν τα εξής μέσα: Μαγνητόφωνο τύπου SANYO, φωτογραφική μηχανή CANON, βιντεοκάμερα CANON και σημειωματάριο.

Διαδικασία

Με τους πληροφορητές μας ήρθαμε σε επαφή μέσω του κοινοτάρχη του χωριού Πανίκου Καρκαλλή, ο οποίος τυγχάνει να είναι προσωπικός φίλος του συγγραφέα. Με τη βοήθεια του Καρκαλλή κλείσαμε τα ραντεβού και

¹³ Στην παρέα των οκτώ γυναικών βρέθηκε και μια ακόμα κυρία συγγενής από το κοντινό χωριό Άγιος Ιωάννης.

πήραμε τις συνεντεύξεις στον χώρο του κοινοτικού κέντρου του χωριού. Είχε γίνει εκ των προτέρων ενημέρωση των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα για τον σκοπό της επίσκεψης μας καθώς και για τον σκοπό του προγράμματος κάτω από το οποίο γίνονταν και οι συνεντεύξεις.

Οι πληροφορητές ενημερώθηκαν ότι η καταγραφή θα γινόταν με συνέντευξη και ζητήθηκε η άδεια για λήψη φωτογραφιών και βίντεο. Ρωτήθηκαν εάν είχαν κάποια αντίρρηση προς τούτο (δεν υπήρξε καμία αντίρρηση). Έγινε επίσης ενημέρωση ότι η συμμετοχή τους ήταν απολύτως εθελοντική.

Συνολικά έγιναν τρεις συνεντεύξεις, δυο ατομικές στις οποίες συμμετείχαν οι δυο άνδρες και μια ομαδική στην οποία συμμετείχαν οι εννέα γυναίκες. Στην πρώτη καταγραφή των αντρών δεν είχαμε μουσικούς (χόρεψαν με CDplayer), ενώ στη δεύτερη καταγραφή των γυναικών είχαμε ζωντανή παραδοσιακή μουσική (βιολί-λαγούτο).

Το χρονικό διάστημα που συγκεντρώθηκαν τα δεδομένα της έρευνας ήταν από 24-01-2013 μέχρι 20-04-2013.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι συνεντεύξεις των ατόμων που χρησιμοποιήθηκαν ως πληροφορητές. Οι συνεντεύξεις χωρίζονται σε τρεις περιπτώσεις. Στις περιπτώσεις 1 και 2 αναφέρονται οι δυο άντρες και στην περίπτωση 3 αναφέρονται οι εννέα γυναίκες. Σε όλους τους πληροφορητές τέθηκαν οι ίδιες ερωτήσεις. Σε όλες τις συνεντεύξεις παρουσιάζονται τα δημογραφικά στοιχεία των πληροφορητών.

Συνέντευξη 1 (Μυριάνθης Καρκαλλής)

– Ποιοί ήταν οι χοροί που χορεύατε στο χωριό σας;

– *Ήταν οι καρτσιλαμάδες, τα ζειμπέκια, οι συρτοί, οι γυναικείοι καρτσιλαμάδες, δεν υπήρχαν ευρωπαϊκά σχεδόν τότε.*

– Τι χορεύατε;

– *Χορεύαμεν καρτσιλαμάν, συρτόν, ζειμπέκια, ήταν οι χοροί που εχορεύαμεν στον Λουβαρά. Ήμουν ένας από τους πρωτοκάλεστους τζαι οι κοπέλ-*

λες τότε μου έλεγαν «άτε, κύριε Μυριάνθη, να χαρείς πε του βκιολάρη να παίζει», γιατί τότες ήταν περισσότεροι οι χορευτάες τζαι δεν αφήνναν τες κοπέλλες να χορέψουν, τζαι πάντοτε ήμουν μεσολαβητής. Εμπιστος, άρεσκειν τους που λάλουν του βκιολάρη «άτε, βάλε τζαι των κοπέλλων να χορέψουν», τότε είσεν που επίνναν τζαι καμιάν τζι εχορεύκαν, 'εν τζι έν'μόνον εμείς που εχορεύκαμεν.

– Σε ποιες περιστάσεις χορεύατε;

– Όταν έπαιζεν το βκιολίν εχορεύκαμεν, σε γάμους, σε πανηγύρια, στο πανηγύρι της Παναγίας Ιαματικής στον Αρακαπά 8 Σεπτεμβρίου, τζαι έπρεπε το δείλις να έρτουν στον Λουβαρα να παίζουν βκιολάρηδες, ο μακαρίτης ο Φραντζέσκος που τον Άγιον Κωνσταντίνον με τον λαουτάρην του, και έπρεπε να πάμεν να χορέψουμεν. Ο λαουτάρης ήταν κάποιος Χρύσανθος που μετά εγίνηκεν παπάς. Στις διασκεδάσεις, τις Σήκωσες, εντυνόμαστε μάσκες, ετραγουδούσαμεν, εχορεύκαμεν, εδιασκεδάζαμεν. Ο Λουβαράς ήταν χωριό μικρό 5-6 οικογένειες, έπρεπεν να πάμεν σε κάθε σπίτιν να κάτσουμεν να φάμεν.

– Με ποιους; (π.χ. άτομα ίδιας ηλικίας, με άλλους;)

– Σχεδόν της ίδιας ηλικίας, είχαμε και κάποιον Ρωτή ήταν ηλικιωμένος άνθρωπος. Ήταν καλός χορευτής από τους καλύτερους της περιοχής.

– Χορεύατε όλοι μαζί, μικροί μεγάλοι;

– Όχι, έπρεπε να χορέψουν αυτοί που εχόρευκαν και ύστερα να μπουν άλλοι, δεν έμπαιναν στην πίσταν πολλοί. Εχόρευκα καρτσιλαμάν με κάποιον φίλον ή χωριανόν, δεν επετάσσετον άλλος μες στην μέσην.

– Πού συνηθίζατε να χορεύετε; (πλατεία χωριού, προαύλιο εκκλησίας, στα σπίτια, στο γήπεδο;)

– Έσσω στα σπίθκια. Οι γάμοι τότε εγένοντο μετά τον Οκτώβρην, γιατί επερισμέναν να βγάλουν το κρασίν. Οι γάμοι εγένοντο στα σπίθκια τζαι οι βκιολάρηδες εκάθοντο πιο ψηλά ένα ενάμιση μέτρο πιο πάνω για να φαίνονται. Στις πλατείες επαίζαμεν παιχνίδια την Λαμπράν.

Την Παρασκευήν, είσεν γάμον, αλέθαμεν το ρέσιν, έπρεπεν να τραουδήσουμεν. Όλοι με τα σειρομούλια τζαι οι βκιολάρηδες. Το Σαββάτον εστρώνναν το κρεβάτιν. Μετά όμως εκαταλάβαμεν ότι το Σάββατον ο κόσμος δεν είσπραττεν καμιάν πακκίραν τζαι εκάμναν το Κυριακήν. Μετά που έρκετον το αντρόϋνον στο σπίτιν, εβάλλαν το κρεβάτιν τζι ετραγουδούσαμεν ούλλοι ένα

- *δγκό τραούδκια αλλά και οι γυναίκες ετραγουδούσαν. Την Κυριακήν έπιανναν το ρέσιν οι κοπέλλες τζαι το έπαιρναν στην βρύσην στον Λουβαράν να το πλύνουν τζαι τα κοπέλια, τζαι να στραφούν τζαι να το βάλουν να ψηθεί. Και την Παρασκευήν εχορεύκαμεν μετά που αλέθαμεν το ρέσιν, το εχορεύκαμεν με τα σκαφίδκια, όπως τον συρτόν περίπου. Την Κυριακήν έπρεπε να έρτει ο κόσμος να σαιρετήσει το αντρόονο μέχρι τα μεσάνυχτα. Την Δευτέραν έπρεπε να πάεις να σαιρετήσεις το αντρόονο, δεν εγίνετο Κυριακήν και Σάββατον. (Εδώ ο πληροφορητής εννοεί ότι αυτό συνέβαινε πιο παλιά, να χαιρετούν το αντρόγυνο τη Δευτέρα και όχι την Κυριακή). Ο κόσμος επήαινεν εσαιρέταν το αντρόονο, έτρωγε Δευτέρα νύχτα, την Τρίτη έπρεπε να βάλουν οι κουμπάροι όρνιθες τζαι οι συγγενείς έπιανναν μίαν βάκλαν, έναν κοντάριν, δύο νομάτοι, τα εβάλλαμεν στον ώμον τζι εγυρίζαμεν το χωρόκόν. Εάν ήσουν κουμπάρος την όρνιθαν σου, εάν ήσουν κουμέρα την όρνιθάν σου, ήσουν συμπέθερος, ήσουν συγγενής, έβαλαν μια φορά τριάντα και σαράντα όρνιθες. Να έρτουν έσσω να μπουν μες στο χαρτζίν να καθαριστούν.*

- Την Κυριακή στον γάμο χορεύατε;

- *Έπρεπε να έρτει από την εκκλησίαν το αντρόονο τζι αρκεύκαμεν τζι εχόρευκεν ο κόσμος συνέχεια.*

- Παραγγέλλατε τους χορούς στον βιολάρη;

- *Βεβαίως, πήγαινα στον βκιολάρην και του έλεγα «κύριε Φραντζέσκο, παίξε έναν συρτόν ή έναν καρτσιλαμάν». Ετέλειωοννα, έπρεπε να πεταχτεί άλλος να χορέψει, καρτσιλαμάδες, συρτούς, ζειμπέκια, αυτούς εχορεύαμεν.*

- Πώς χορεύατε; (μικτά, ατομικά, στον κύκλο, με όργανα, με τραγούδι μόνο;)

- *Νομίζω εσπάνιζεν να χορέψει γυναίκα με τους αδρώπους. Εχορεύκαν χώρκα οι γυναίκες τον καρτσιλαμάν τους, όλους τους χορούς. Χορεύαμε καρτσίν-καρτσίν, διότι είναι καρτσιλαμάς, δεν υπήρχε λόγος να χορέψει άλλος, να παραιτήσω εγώ για να χορέψει άλλος.*

Είχα το ζευγάριν μου αλλά εχόρευκα και με άλλους. Κυρίως εχόρευκα με τον κουμπάρον μου.

- Μουσικούς είχατε; (πόσους και τι έπαιζαν;)

- *Μόνο βκιολίν και λαγούτον και κάποτε ακορντεόν που έπαιζεν ο βκιολάρης αλλά δεν το συνήθιζε.*

– Είχατε καμιά ασχολία στα χωράφια, στους αγρούς που να συνδεόταν με χορούς και τραγούδια;

– Όχι. Στο θέρος εχορευόκασιν άμαν ήταν να τελειώσουν, φυσικά δεν ήμουν εγώ εκεί αλλά άκουα τους παλιούς που έλεγαν ότι στο θέρος όταν ετελειώνναν το μποστάνιν, εχορεύκαν το δρεπάνιν.

– Στις θρησκευτικές γιορτές χορεύατε, τραγουδούσατε; (Πάσχα, γιορτές Αγίων, Χριστούγεννα, του Αγίου Πνεύματος κ.λπ.)

– Διασκέδαζε ο κόσμος. Την Τρίτην της Λαμπρής έρκετουν ο βκιολάρης, ο Φραντζέσκος, και μας έπαιζεν. Μετά το πανηγύρι της Κυράς (Παναγία της Κυράς) μας έπαιζεν βκιολίν, γιατί η εκκλησία ήταν κοντά στα καφενεία, τζι εχορευόκαμεν μες στα καφενεία. Πολλές φορές όπως έπαιζε του εκολλούσαμε μισόν σελίνιν ή σελίνια πάνω στο μέτωπον τζαι αν τζαι ήταν τζαι τυφλός εκαταλάβαινεν ότι έπρεπεν να παίζει. Είχε και πιάτο, για παράδειγμα όταν χόρευε το αντρόϋνο την Δευτέρα έπρεπε ο κόσμος να πάει να πλουμίσει στο πιάτο, άλλος δύο σελίνια, άλλος πέντε σελίνια, ότι μπορούσε ο καθένας, δεν είχε δουλειές, οι δουλειές αρκέψαν μετά το '50- '55.

– Υπάρχουν άλλοι στην οικογένεια που χορεύουν; (πατέρας, μητέρα, αδέρφια, ξαδέλφια, συγγενείς;)

– Μόνον ο μακαρίτης ο αδελφός μου -ο πατέρας του μουχτάρη- εχόρευκεν από τα αδέρφια μου. Τα αδέρφια μου δεν εχορεύκαν. Εγώ και ο πατέρας του μουχτάρη ο αδελφός μου, ήταν λεβεντάδρωπος. Τον πατέρα μου δεν τον έφτασα να χορεύκει, γιατί πέθανε γρήγορα. Πέθανε το '45. Η μάμα μου εχόρευκεν.

– Υπάρχουν συγγενείς μουσικοί; Τι όργανα παίζουν;

– Όχι. Μόνον ο κουνιάδος μου (αδελφός της γυναίκας μου) παίζει βιολί. Ζει στην Κλήρου και προχθές τον βράβευσαν.

– Στα γύρω χωριά συνηθίζατε να χορεύετε με άλλους;

– Σπάνιζε. Μόνον κανένας στενός συγγενής, αν ερχόταν σε κάποιο γάμο.

– Όταν χορεύατε, τραγουδούσατε και με ποιους; Διεκόπτετο ο χορός και υπήρχε συγκεκριμένο τραγούδι που ακολουθούσε;

– Ναι, τα τσιαττιστά. Όταν έπαιζεν ο βκιολάρης, έπρεπεν να περιμένουμε νάρτει η σειρά που έπρεπεν να τραγουδήσουμε. Στον τρίτον ετραγουδούσαμεν τσιαττιστόν. Δεν είμαι τσιαττιστής αλλά μέσα-μέσα λέγαμε κανένα.

– **Θυμάστε κάτι από το χωριό σας που όταν χορεύατε μόνον εδώ γινόταν; Ένα έθιμο, μια ιεροτελεστία, π.χ. στο θέρος, στον τρύγο, στο φύτεμα του αμπελιού;**

– *Όχι δεν κάναμε κάτι διαφορετικό.*

– **Θυμάστε κάτι άλλο να μας πείτε;**

– *Την ώρα που χορεύαμε τον συρτό τραγουδούσαμε το τραγούδι «μην με στείλεις μάνα στην Αμερική γιατί θα μαραζώσω και θα πεθάνω εκεί» μετά την δεκαετία του '50. Και κάποια τσαττιστά.*

Τσαττιστό (δίστιχο):

*Εεε! εννά σου κάμω μαγικά
στην βούρναν που πλυννίσκεις
Εεε! να σταματάς το πλυμαρκόν
να 'ρκεσαι να με βρίσκεις.*

Συνέντευξη 2 (Αγαθοκλέους Γεώργιος)

– **Ποιοι ήταν οι χοροί που χορεύατε στο χωριό σας;**

– *Ήταν οι καρτσιλαμάδες, οι συρτοί, κυρίως οι καρτσιλαμάδες.*

– **Τι χορεύατε;**

– *Χορεύαμε καρτσιλαμάν, συρτόν, εχορεύκαμεν πρώτα οι αρσενικοί και μετά οι γυναίκες.*

– **Σε ποιες περιστάσεις χορεύατε;**

– *Στους γάμους και στο πανηγύρι της Ιαματικής. Επίνναμεν τζί εχορεύκαμεν. Θυμάμαι τους Παλαιχωρκάτες (από το χωριό Παλαιχώρι), τους Λευκαρίτες και ο Ψαράς που το Πραστειόν. Ήταν βρακάες. Όταν δεν είχαμε βιολί στα γλέντια στα σπίτια ετραγουδούσαμεν τζί εχορεύκαμεν.*

– **Με ποιούς χορεύατε;**

– *Ο παρέας που εχορεύκαμεν έν' ο Κώστας ο Ιακώβου. Όταν θα εχορεύκαμεν εδιατάσσαμεν του βκιολάρη «παίξε μας έναν καρτσιλαμάν, ένα συρτόν» τζί έπαιζεν μας τζί εχορεύκαμεν. Μόνον μεγάλοι. Εχόρευκα τζαι με τον κουμπάρον τον Μυριάνθην.*

– **Χορεύατε όλοι μαζί, μικροί μεγάλοι;**

– *Όχι.*

– **Πού συνηθίζατε να χορεύετε;**

– *Στις πλατείες εκάμναμε τες Σήκωσες αστεία. Δεν χορεύαμε, κάναμε αστεία.*

– **Πώς χορεύατε; (μικτά, ατομικά, στον κύκλο, με όργανα, με τραγούδι μόνο;)**

– *Εχορεύκαμεν ο ένας καρτσίν που τον άλλον. Δεν εχορεύκαν οι γεναίτζες μαζί.*

– **Μουσικούς είχατε;**

– *Ο μακαρίτης ο Φραντζέσκος από τον Άγιον Κωνσταντίνον έπαιζεν βκιολίν τζαι ο Χρύσανθος λαούτον. Βκιολίν, λαούτον, δεν είσεν τίποτε άλλο. Ύστερα ενεφανίσθη το ακορντεόν.*

– **Είχατε καμιά ασχολία στα χωράφια, στους αγρούς που να συνδεόταν με χορούς και τραγούδια;**

– *Όχι δεν είχαμε.*

– **Στις θρησκευτικές γιορτές χορεύατε, τραγουδούσατε;**

– *Το Πάσχα έρκετουν ο βκιολάρης με τον λαουτάρην του, εγυρεύκαν καμιάν ευκαιριάν να πιάσουν καμιάν μπακίραν ακόμα και για να φάνε. Είχε φτώχειαν ο κόσμος.*

– **Υπάρχουν άλλοι στην οικογένεια που χορεύουν;**

– *Ο αδελφός μου ο Γιαννής χορεύκει.*

– **Υπάρχουν συγγενείς μουσικοί; Τι όργανα παίζουν;**

– *Η οικογένεια της μάνας μου ήταν βκιολάρηδες. Ο παππούς μου. Η οικογένεια του Κωνσταντή του βκιολάρη. Ο παππούς μου έπαιζεν βκιολίν τζαι η στετέ μου (γιαγιά) έπαιζεν λαούτον. Επηαίνναν στην Κλήρουν με τα άλογα τζι επαίζασιν. Εκάμνασιν γάμους. Άλλους συγγενείς δεν θυμάμαι να χορεύκασιν. Λίγο πολύ όλοι κάτι εκάμνασιν.*

– **Στα γύρω χωριά συνηθίζατε να χορεύετε με άλλους;**

– *Η φιλία υπήρχε παντού. Ακόμα τζαι σήμερα υπάρχει φιλία. Έσει που τρώνε το ψωμί σου και γυρίζουν που την άλλην. Τότες αγόραζες περιουσιάν τζαι πράματα πολλά με μιαν χειραψίαν. Εφώναζες του ανθρώπου «έλα, κουμπάρε, να χορέψουμε», αμέσως έρκετουν τζι εχορεύκαμεν. Όχι τους ξένους, τους γνωστούς και φίλους.*

– **Όταν χορεύατε, τραγουδούσατε και με ποιους; Διεκόπτετο ο χορός και υπήρχε συγκεκριμένο τραγούδι που ακολουθούσε;**

– *Ναι. Συνήθως τσιαττιστά, όχι ένα σου τζι ένα μου. Ερωτικά λέγαμε. Έπρεπε να τελειώσει ο δεύτερος χορός τζαι ύστερα.*

– **Θυμάστε κάτι από το χωριό σας που όταν χορεύατε μόνον εδώ γινόταν; (ένα έθιμο, μια ιεροτελεστία, π.χ. στο θέρο, στον τρύγο, στο φύτεμα του αμπελιού;)**

– *Όχι δεν εκάμναμεν κάτι διαφορετικό.*

– **Θυμάστε κάτι άλλο να μας πείτε;**

– *Στο πανηγύρι της Ιαματικής επηγαίναμεν στες καλόφες εκεί που επαίζαν τα βκιολιά. Ο Βυρωνής τζαι ο Ψαράς ήταν οι χορευτάες. Ήταν οι Μάντιες, οι Παλαιχωρκάτες, οι Λευκαρίτες τζαι ο Βυρωνής με τον Ψαρά.*

Δεν εχορεύκαμεν με την σειρά τους χορούς. Καρτσιλαμάν τζαι μετά συρτόν τζαι να πάεις στον καρτσιλαμάν πάλε δεν εγίνετο. Άλλοι που επεριμέναν την σειράν τους εχορεύκαν που την αρκήν.

Το δρεπάνιν δεν το εχορεύκαμεν, αλλά ούτε την τατσιάν.

Εχορεύκαμεν τζαι την μάντραν, στο τέλος. Ήταν ο πολογιαστός. Εχορεύκαμεν στο ζευκάριν (δύο μόνον).

Συνέντευξη 3 (ομαδική)

Σε αυτή την περίπτωση έγινε ομαδική συνέντευξη οκτώ (8) γυναικών στο χωριό Λουβαράς. Υπήρξαν γυναίκες οι οποίες κατοικούσαν ή κατάγονταν από γειτονικά χωριά, όπως φαίνεται πιο κάτω στα δημογραφικά τους στοιχεία. Η σειρά καταγραφής τους είναι όπως εμφανίζονται στο DVD (Αρχείο).

Στην πρώτη ερώτηση που υποβάλαμε στην κα Αντριανή Τζιακούτα εάν υπήρχαν χοροί και ποιοι, μας απάντησε:

– *Πάρα πολλά. Εχορεύκαμεν καρτσιλαμάδες, που τον πρώτον ως τον τελευταίον και μετά εκάμναμεν τζαι πόλκα.*

– **Πού χορεύατε;**

– *Στους γάμους και στο πανηγύρι της Ιαματικής.*

Η Ελένη Χριστοφόρου συμφώνησε και συμπλήρωσε ότι:

– *Όλα τα γύρω χωριά επερνούσαν από τον Λουβαράν για να πάνε στο πανηγύρι της Παναγίας Ιαματικής στο χωριόν Αρακαπάς. Στο πέρασμα τους*

από τα καφενεία του χωριού απολάμβαναν τον καφέ τους και χόρευαν έξω από το καφενείον, αφού υπήρχαν οι βιολάρηδες που έπαιζαν μουσικήν.

Στην ερώτηση, με ποιους χορεύατε, η Ελένη Μάρκου απάντησε:

– Μόνον γυναίκες.

Σε ερώτηση εάν τραγουδούσαν, απάντησαν σχεδόν όλες μαζί:

– Ναι, ιδιαίτερα το Πάσχα και τες Σήκωσες.

Σημαντική αναφορά από την κυρία Ελένη Χριστοφόρου ήταν ότι κατά την επιστροφή των γυναικών από το πανηγύρι:

– Οι γυναίκες χόρευαν στο καφενείο, μόνον οι γυναίκες.

Η Γεωργία Κώστα αναφέρθηκε σε παραδοσιακά παιχνίδια που έπαιζαν οι άντρες το Πάσχα και τις Σήκωσες.

Σε ερώτηση, στον γάμο πώς χορεύατε, η Ελένη Χριστοφόρου απάντησε:

– Πριν να βκει να χορέψει η νύμφη, χορεύαμε τον πρώτον, τον δεύτερον, τον καλαματιανό, συρτούς τζαι ύστερα να χορέψει η νύμφη.

Σε ερώτηση, αν θυμούνται τραγούδια, η ίδια απάντησε για το τραγούδι της Σούσας.

*«Εφύασιν οι Σήκωσες
τζι ήρταν οι Τυρινάες,
τζι εμείναςιν οι κορασιές
με δίχα τους αντράες».*

Η Ελένη Μάρκου αναφέρθηκε για το χωριό της, τον Άγιο Θεόδωρο, και μας είπε

– Εχορέυκασιν μες στο καφενείον τζαι όταν οι άντρες εβκαίνναν να χορέψουν οι γυναίκες ετραβούσαν πίσω.

Η Μαρία Δημητρίου από τον Άγιο Ιωάννη, μας ανέφερε τα εξής:

*– Τα παλιά τα χρόνια ήταν πολλά ωραία. Επηαίναμεν με τους γονιούς μας στους γάμους, δεν μας απαγόρευαν να πηαίνουμεν. Εχορεύκαμεν ως τον καλαματιανόν να τελειώσουμεν, ήταν ο συρτός, ο πρώτος, το μαντίλιν, ήταν τούτοι χοροί, μαντιλάκιν έπρεπε να έχουμε όλες. Μόνον στον συρτόν να βα-
στούσιν μόνο δύο.*

Στην συνέχεια η Μαρία Δημητρίου και η Ελένη Μάρκου χόρεψαν συρτό. Σε ερώτηση, στα γύρω χωριά συνηθίζατε να χορεύετε με άλλους, απάντησαν σχεδόν όλες:

– *Ναι.*

Σε ερώτηση, «χορεύατε μαζί στον συρτό»; η Ελένη Μάρκου απάντησε:

– *Είσεν φοράν που η μια εχόρευκεν μόνη της.*

Στην συνέχεια η Αντριανού Τζιακούτα και η Γεωργία Κώστα χόρεψαν πρώτον και δεύτερον αντικριστό. Δεύτερον αντικριστό χόρεψαν και η Ελένη Μάρκου και η Μαρία Δημητρίου.

Η Ελένη Μάρκου και η Μαρία Δημητρίου χόρεψαν τρίτον αντικριστό.

Η Ελένη Μάρκου μας είπε:

– *Όταν εχορεύκαμεν, τους βκιολάρηες επλουμίζαν τους οι δικοί μας.*

Τέταρτον αντικριστόν χόρεψαν οι Βασιλική Σωφρονίου και Αντριανού Τζιακούτα, Πηνελόπη Νικολάου και Γεωργία Κώστα, Ελένη Μάρκου και Μαρία Δημητρίου.

Η Πηνελόπη Νικολάου μας ανέφερε:

– *Εχορεύκαμεν τζαι βάλς τζαι πόλκα.*

Στην συνέχεια χόρεψαν πόλκα η Πηνελόπη Νικολάου και η Βασιλική Σωφρονίου.

Η Αντριανού Τζιακούτα μάς είπε:

– *Ετελειώνναμεν με τες πόλκες τζαι τον καλαματιανόν τζι εχορεύκαμεν μόνον γυναίκες.*

Στην συνέχεια χόρεψαν όλες μαζί καλαματιανό, εκτός της Ελένης Χριστοφόρου και της Μαρούλλας Ζήνωνος.

Η Πηνελόπη Νικολάου μας είπε ότι στο χωριό της, τα Φοινικάρια, τον συρτό τον χόρευαν δύο-δύο, η Μαρία Δημητρίου στον Άγιο Ιωάννη στο χωριό της μας είπε ότι τον χόρευαν όλες μαζί στον κύκλο. Η Πηνελόπη Νικολάου και η Ελένη Μάρκου χόρεψαν συρτό. Η Ελένη Χριστοφόρου αναφέρθηκε σε διάφορα ήθη και έθιμα από το χωριό της και χόρεψαν όλες μαζί καλαματιανό.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι παραδοσιακοί χοροί στο χωριό Λουβαράς, στην περιοχή Πιτσιλιάς της επαρχίας Λεμεσού, από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι και το 1960, γίνονταν στους γάμους, στα πανηγύρια αλλά και στα γλέντια που γίνονταν στα σπίτια. Οι χοροί στον Λουβαρά δεν ήταν μικτοί και ξεχώριζαν σε αντρικούς και γυναικείους.

Και οι άντρες και οι γυναίκες χόρευαν «ελεύθερα», βιωματικά και χωρίς χορογραφίες.

Οι κύριοι αντρικοί χοροί ήταν οι *καρτσιλαμάδες*, αντικριστοί χοροί, με κύριο χαρακτηριστικό τον ανταγωνισμό, που χορεύονταν από ένα ζευγάρι και ήταν τέσσερις, ο 1ος, 2ος, 3ος, και 4ος. Στη μέση του 3ου τραγουδούσαν και τα *τσιαττιστά* (ερωτικά δίστιχα) που ονομαζόταν και *τραουδιστός*, όχι όλοι, αλλά όσοι ήταν καλοφωνάρηδες.

Άλλος αντρικός χορός ήταν ο *συρτός* όπου πάλι χόρευαν δύο μαζί, κρατώντας ο ένας του άλλου το μαντίλι. Χόρευαν μαζί ή εναλλάξ.

Το *ζεϊμπέκικο* ή τα *ζεϊμπέκια*, όπως τα αποκαλούσαν, ήταν ακόμα ένας χορός όπου χόρευαν ατομικά ή και δυο μαζί με πιο σύνθετα πατήματα και πιο ελεύθερα στον χώρο.

Κύριο χαρακτηριστικό ήταν ότι, όταν χόρευαν οι άντρες, δεν χόρευαν οι γυναίκες και εναλλάξ, δηλ. όταν χόρευαν οι γυναίκες δεν χόρευαν οι άντρες.

Σε κάποιες περιπτώσεις ξεκινούσαν πρώτα οι γυναίκες και μετά οι άντρες ή το αντίθετο.

Οι γυναικείοι χοροί ήταν οι *καρτσιλαμάδες*, δηλ. ο 1ος, 2ος, 3ος και 4ος. Χοροί όπως και στην περίπτωση των αντρών στα ζευγάρια και αντικριστοί. Χόρευε και εδώ ένα ζευγάρι αντικριστά.

Μετά ήταν ο *συρτός* ή το *μαντιλούι*. Αναφέρεται έτσι γιατί εδώ οι χορεύουσες κρατούν μαντίλι και χορεύουν. Χόρευαν μόνο δύο κρατώντας η μια την άλλη χωρίς να αφήνουν το μαντίλι, πηγαينوέρχονταν κάνοντας φιγούρες κάποτε μαζί ή και μόνες τους. Σε άλλη περίπτωση ξεκινούσαν μαζί και χόρευαν εναλλάξ πότε η μια και πότε η άλλη.

Παράλληλα έχουμε και δύο ευρωπαϊκούς χορούς, το *βαλς* και την *πόλκα*, όπου και εδώ χόρευαν μεταξύ τους.

Η πιο συχνή αιτία που δημιουργούσε περιστάσεις για χορό ήταν ο γάμος και το πανηγύρι της Παναγίας της Ιαματικής.

Ιδιαίτερη εντύπωση μου έκαμε όταν κατά την επιστροφή τους από το πανηγύρι της Παναγίας της Ιαματικής που γινόταν στο γειτονικό χωριό Αρακαπάς, οι γυναίκες χόρευαν μπροστά στο καφενείο και μετά πήγαιναν στα σπίτια τους. Μόνον οι γυναίκες χόρευαν.

Το πανηγύρι της Παναγίας Ιαματικής στις 8 Σεπτεμβρίου στο γειτονικό χωριό Αρακαπάς σίγουρα είναι σημείο αναφοράς για τους κυπριακούς τοπικούς χορούς, γιατί εκεί μαζεύονταν όλοι οι καλοί χορευτές από τα γύρω χωριά της Πιτσιλιάς και από άλλες επαρχίες για να χορέψουν στις «καλύφες» και να διαγωνισθούν στις δεξιοτεχνίες του *καρτσιλαμά*, του *συρτού* και του *ζεϊμπέκιου*.

Τα όργανα που χρησιμοποιούσαν για τον χορό ήταν η «κυπριακή ζυγιά», δηλ. το βιολί και το λαγούτο. Δεν υπήρχαν μουσικοί στο χωριό και έρχονταν από το γειτονικό χωριό Άγιος Κωνσταντίνος.

Διαπίστωσα ότι στο χωριό υπήρχε μια αυστηρή τήρηση της αποκλειστικότητας τού ενός φύλου στον χορό, χωρίς όμως προτεραιότητα της σειράς που χόρευαν, δηλ. ποιος θα χορέψει πρώτος. Αν ξεκινούσαν οι γυναίκες, οι άντρες περίμεναν να τελειώσουν και μετά να χορέψουν αυτοί ή το αντίθετο.

Σίγουρα σε κάποιους χορούς, όπως τον 4ον γυναικείο αντικριστό και στον γυναικείο συρτό, παρατήρησα ότι το βήμα και ο τρόπος που χορεύεται ο συρτός, παρουσιάζει κάποιες διαφορές σε σχέση με άλλες περιοχές της Κύπρου. Φυσικά αυτό χρήζει από μόνο του έρευνα που να αφορά τις ιδιαιτερότητες στα βήματα από τόπο σε τόπο.

Κλείνοντας θα ήθελα να τονίσω την ομορφιά του τοπικού μας χορού, μέσα από μια απλότητα που πραγματικά νοσταλγείς και ονειρεύεσαι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανωγειανάκης, Φ. (1988). Για τη μουσική στην Κύπρο. Στο *Κύπρος – Δημοτική μουσική*. Ναύπλιο: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα (σ. 14-21).
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (2004). Προβλήματα επιτόπιας καταγραφής των παραδοσιακών χορών. Στο Ε. Αυδίκος, Ρ. Λουτζάκη και Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα* (σ. 297-306). Λύκειο Ελληνίδων Δράμας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιακωβίδης, Α. (1988). Κυπριακοί χοροί. Στο *Κύπρος – Δημοτική μουσική*. Ναύπλιο: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα (σ. 22-29).
- Λουτζάκη, Ρ. (2004). Επιτελεστικές διαδικασίες και χορευτικές στρατηγικές στη μορφοποίηση της χορευτικής ταυτότητας. Στο Ε. Αυδίκος, Ρ. Λουτζάκη και Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα* (σ. 111-138). Λύκειο Ελληνίδων Δράμας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πίνακας δημογραφικών στοιχείων πληροφορητών/τριών

	Όνοματεπώνυμο	Ηλικία	Τόπος καταγωγής	Τόπος διαμονής
1.	Μυριάνθης Καρκαλλής	82	Λουβαράς	Λουβαράς
2.	Αγαθοκλέους Γιώργος	77	Αρακαπάς	Λουβαράς
3.	Αντριανή Τζιακούτα	82	Λουβαράς	Λουβαράς
4.	Βασιλική Σωφρονίου	66	Λουβαράς	Λουβαράς
5.	Ελένη Χριστοφόρου	84	Ασκός	Λουβαράς
6.	Ελένη Μάρκου	72	Άγ. Θεόδωρος	Λουβαράς
7.	Πηγελόπη Νικολάου	73	Φοινικάρια	Λουβαράς
8.	Ελευθερία Καρκαλλή	72	Λουβαράς	Λουβαράς
9.	Μαρούλλα Ζήνωνος	71	Πενταλιά Πάφου	Λουβαράς
10.	Γεωργία Κώστα	80	Λουβαράς	Λουβαράς

Ευχαριστίες:

Ευχαριστώ θερμά όλους τους πληροφορητές.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον κοινοτάρχη τού Λουβαρά κ. Πανίκο Καρκαλλή για την πολύτιμη βοήθεια που μας πρόσφερε καθώς και για την φιλοξενία κατά τις ημέρες των καταγραφών.

Επίσης, θερμές ευχαριστίες στους Νεκτάριο και Παναγιώτη Άγγονα, Γιάννη Ζίττη και Άριστο Αντρέου για την πολύτιμη βοήθεια τους στην χρήση των μέσων-εργαλείων καταγραφής.

Εκφράζω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μας στον βιολάρη Αντρέα Αρέστη Μοδίτη για την πολύτιμη βοήθειά του κατά τη διαδικασία της καταγραφής.